

ПРИНЦИП NON BIS IN IDEM У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Донцов Д. Ю.

У статті здійснюється аналіз принципу *non bis in idem* в контексті кримінального законодавства України. Зазначається, що кримінальне право є галуззю права, яка пов'язана зі встановленням заборони на вчинення певного діяння під страхом застосування державою заходів примусу кримінально-правового характеру. Встановлення такої заборони та визначення заходів кримінально-правового примусу, як наслідок, за її порушення, потенційно пов'язане з обмеженням прав людини. Очевидно, що обмеження цих прав не може бути довільним та хаотичним, а має підпорядковуватись певним правилам, ідеям, які відображають загальний розвиток суспільства. До таких належать принципи кримінального права, зокрема принцип кримінального права, закріплений у ст. 61 Конституції України: «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення» та в ч. 3 ст. 2 Кримінального кодексу України «ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу».

У статті розкривається сутність та значення заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення як засади кримінального провадження.

В статті висвітлюються характерні риси досліджуваного принципу. Констатовано, що його роль надзвичайно важлива для внутрішньої побудови галузі права, а також правильного нормотворення та правозастосування.

Висловлено міркування про те, що принцип *non bis in idem* під час вирішення питання про недопустимість подвійного інкримінування забезпечує дотримання прав особи під час здійснення кримінального переслідування, а також забезпечує повноту кримінально-правової кваліфікації, індивідуалізацію кримінальної відповідальності та покарання.

Ключові слова: принцип, *non bis in idem*, кримінально-правова кваліфікація, кримінальна відповідальність.

Dontsov D. Yu. Principle of non bis in idem in the criminal law of Ukraine

The article analyzes the principle of *non bis in idem* in the context of the criminal legislation of Ukraine. It is noted that criminal law is a branch of law that is connected with the establishment of a ban on committing

a certain act under the threat of the application by the state of measures of coercion of a criminal nature. The establishment of such a ban and the determination of measures of criminal-legal coercion, as a consequence, for its violation, is potentially related to the restriction of human rights. Obviously, the restriction of these rights cannot be arbitrary and chaotic, but must be subject to certain rules, ideas, which reflect the general development of society. These include the principles of criminal law, in particular the principle of criminal law, enshrined in art. Article 61 of the Constitution of Ukraine states: "No one can be brought to legal responsibility twice for the same type of offence". According to Article 2 of the Criminal Code of Ukraine, "no one may be brought to criminal responsibility for the same criminal offence more than once".

The article substantiates the nature and meaning of the prohibition to make responsible for one and the same offense twice as the basis for criminal proceedings.

The article highlights the characteristic features of the investigated principle. It is stated that its role is extremely important for the internal construction of the field of law, as well as the correct normalisation and law enforcement.

The principle of *non bis in idem* in the resolution of the question of the inadmissibility of double incrimination ensures the observance of the rights of the person during the implementation of criminal prosecution, as well as ensures the completeness of criminal legal qualification, the individualization of criminal responsibility and punishment.

Key words: principle, *non bis in idem*, criminal legal qualification, criminal liability.

Актуальність теми. На сьогоднішній день питання щодо принципів кримінального права є досить гострим, оскільки їх дослідження сприяє розкриттю основного зміста даної галузі та надає можливість з'ясувати напрями розвитку та вектори її вдосконалення.

Принципами кримінального права визнаються найбільш визначні, головні положення (засади) кримінального законодавства, які встановлені законом чи безпосередньо із

нього витікають, і які мають пряму дію, пряму регулятивну функцію.

Одним із принципів права, закріплений у статті 61 Конституції України: «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення» [1]. Також дане положення знайшло своє відображення у ч. 3 ст. 2 Кримінального кодексу України (далі - КК України): «Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу» [2]. Також цей принцип був закріплений ще у Зводі законів Юстиніана (римське право), де отримав назву «Non bis in idem».

Закріплення вищезазначеного принципу у двох основних законодавчих актах свідчить про його важливість у правовій сфері. Однак, не зважаючи на його значущість, зміст даного принципу - «non bis in idem», як його називають у науці кримінального права, не знайшов свого відображення в жодному нормативно-правовому акті.

Також, у КК України відсутня стаття, в якій би висвітлювалися принципи кримінального права, що і спричиняє постійні наукові суперечки щодо поняття, змісту, значення та практики застосування принципу «non bis in idem».

Метою статті є аналіз і розкриття принципу «non bis in idem» в кримінальному праві України.

Результати дослідження. Основоположні, визначальні ідеї (начала) - принципи, які притаманні усім галузям права (загальні), і окремо взятій (галузеві) - є основою будь-якої галузі права, зокрема кримінального права. Роль принципів необхідна для внутрішньої побудови галузі права, а також сприяють формуванню та удосконаленню правозастосовної практики.

Принцип «non bis in idem» визнається у всьому світі незалежно від правової системи та її правового курсу. Передумовою виникнення цього принципу є становлення держави як самостійної демократичної ланки, яка прагне зробити своє національне законодавство гнучким і гуманним.

Питання принципів кримінального права України, їх основних положень та змісту знайшли своє відображення у наукових працях таких вчених як: П.С. Берзін, І.М. Гнатів, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, М.Й. Коржанський, О.М. Литвинов, Є.С. Назимко,

Н.А. Орловська, М.І. Панов, Ю.С. Резнік, А.Х. Степанюк, В.О. Туляков, О.С. Феценко, Є.О. Письменський та інші, а зокрема принципу *non bis in idem* присвятили увагу чимало сучасних українських науковців, зокрема В. Гацелюк [3], І. Гнатів [4], Т. Луцький [5], С. Хилюк [6] та інші.

У зв'язку з постійним розвитком і реформуванням кримінального законодавства відповідно до міжнародним норм, зазнали і змін норми та принципи кримінального права.

Принципи права – це вихідні, визначальні ідеї, положення, установки, які складають моральну та організаційну основу виникнення, розвитку і функціонування права. Одним із принципів кримінального права, що відображає справедливість, є той факт, що ніхто не може бути двічі притягнений до кримінальної відповідальності за одне й те ж саме кримінальне правопорушення (*non bis in idem*).

Окрім Конституції України та КК України, а саме ч.3 ст.2, положення принципу ще й висвітлені в ст. 4 Протоколу № 7 до Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. Так, ст. 4 Протоколу № 7 передбачає: «Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави» [7].

Значення принципу «non bis in idem» можна розглянути в трьох аспектах. По-перше, цей принцип відображає латинську аксіому «*peto debet bis vexari pro una et eadem causa*» (ніхто не може піддаватись більше ніж одному обвинуваченню з тієї ж самої причини) і захищає інтереси як окремої особи, так і суспільства в цілому. По-друге, якщо кримінальне переслідування щодо особи остаточно завершилося встановленням її вини чи невинуватості, то неприпустимо знову здійснювати переслідування тієї ж особи за ті ж діяння і на підставі тих же самих фактів. Вважається, що обвинувачення щодо особи у вчиненні конкретного кримінального правопорушення може здійснюватися тільки один раз, після чого не може повторюватися. І по-третє, принцип, що розглядається, втілює повагу до судових рішень, які прийняті раніше з того ж питання.

Двозначне значення має в принципі «non bis in idem» поняття - «двічі за одне і те

саме правопорушення». З одного боку даний принцип сприймається як заборона притягати фізичну та юридичну особу двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, але з іншого боку особа може бути притягнена за правопорушення до різних видів відповідальності зокрема нести цивільно-правову, адміністративну чи кримінальну відповідальність, що не суперечить принципу «non bis in idem».

Правозастосовна діяльність у кримінально-правових відносинах проявляється, насамперед, через проведення кримінально-правової кваліфікації діяння. У процесі кваліфікації кримінального правопорушення особливу увагу потрібно акцентувати на відповідних принципах, оскільки існує ймовірність допустити їх порушення.

Хилюк С.В. дослідивши правові позиції Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) під призмою розуміння цією міжнародною судовою установою принципу non bis in idem зробила висновки: «У практиці ЄСПЛ дія правила «не двічі за одне» поширюється лише на кримінально-правову сферу, межі якої Суд розуміє значно ширше, ніж національні юрисдикції держав-членів Ради Європи, в тому числі й України. Беручи до уваги об'єкт посягання та суворість стягнення, ЄСПЛ відносить до кримінально-правових окремі види адміністративних правопорушень». «З окремих рішень випливає, що відповідно до положень non bis in idem, діяння, яке отримало остаточну оцінку як адміністративне правопорушення не може визнаватись злочином чи його складовою й навпаки. Проте не суперечить аналізованому правилу одночасне застосування до особи за ті самі діяння кримінально-правової та конституційної відповідальності, кримінальної відповідальності та фінансових санкцій» [6].

Одночасно практика ЄСПЛ щодо застосування ст. 4 протоколу № 7 Конвенції є непослідовною та в деяких випадках, навіть, суперечливою. Цей недолік визнає й сам Суд, також дія принципу «non bis in idem» поширюються лише на кримінально-правову сферу, але межі якої Суд розуміє значно ширше, ніж національні юрисдикції держав-членів Ради Європи. ЄСПЛ відносить до кримінальних правопорушень окремі види адміністративних правопорушень.

Таким чином, досліджуючи питання принципу «non bis in idem» дійшли висновку, що останній забороняє двічі (повторно) притягати особу за одне й теж саме кримінальне правопорушення до кримінальної відповідальності, тобто відповідальності одного й того ж виду. Проте вона не звільняє особу від інших видів юридичної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення та його наслідки, зокрема, від цивільної відповідальності за завдану ним майнову і моральну шкоду.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.04.2023).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №5460-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 24.04.2023).
3. Гацелюк В.О. Реалізація принципу законності кримінального права (загальні засади концепції): монографія. МВС України, Луганський державний університет внутрішніх справ. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 280 с. (дата звернення 24.04.2023)
4. Гнатів І.М. Принцип non bis in idem: передумови та причини становлення. *Вісник Львівського університету*. 2012. № 56. С. 372-378 (дата звернення 24.04.2023)
5. Луцький Т.М. Кримінальна відповідальність за необережнезаподіяння смерті іншій особі. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2021. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/naukova%20diyalnist/dor_obok_zdobuvachiv/luckyiy_d.pdf (дата звернення 24.04.2023)
6. Хилюк С. Кримінально-правові аспекти правила non bis in idem у практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Вип. 55. С. 254-265 (дата звернення 24.04.2023).
7. Протокол № 7 до Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. 1997. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_804 (дата звернення 24.04.2023)

*Донцов Д. Ю.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ*